

Магдалена Елчинова. Невидимата общност: православните българи в Истанбул. София: НБУ, 2017. 287 стр.

Монографията на Магдалена Елчинова се вписва в обсега на засиления изследователски интерес към българските общности зад граница, резултат от различни миграционни потоци и житейски стратегии. За нестихващия интерес към темата е свидетелство и фактът, че само през първата четвърт на 2017 г. се появиха две нови етноложки монографии, посветени на българските общности зад граница (Мила Маева. *Българските емигранти в Англия – минало и съвременност*. София: Парадигма; Владимир Пенчев. *Българските общности в Средна Европа. Формиране, битуване, идентичности*. София: Парадигма).

В този контекст изследването на М. Елчинова представя нов приносен глас в научния диалог за българите в чужбина. Обект на антропологично проучване в книгата е една малка и слабо позната общност на православни българи (450–500 души в наши дни), родени в Истанбул, наследници на мигранти от регионите Македония и Тракия, чиито предци са се установили в мегаполиса в края на XIX в. и първите десетилетия на XX в. Те, както показва убедително авторката, имат „създание за групов обособеност и сплотеност, носители са на специфична култура и се разграничават от други живеещи в Истанбул българи православни християни”. Тази общност е предизвикателство за изследователя, защото, позовавайки се на авторката, тя има „двоен малцинствен статут, доколкото не е мислена като значима част нито от българската, нито от турската нация” и е „метафора на границата” (в геополитическия ѝ смисъл), което обуславя специфични проявления и изразения на българската идентичност на общността.

Ако трябва накратко да характеризирам монографията на М. Елчинова бих отбелязала, че тя е ценен влог към антропологичното познание и антропологичното разбиране. Отличава се с обоснована теория, с аналитична дълбочина, с точни наблюдения и приносни моменти, които изграждат единен и в същото време вълнуващ разказ за тази „невидима” българска общност, тъй като в него по един неповторим начин са инкорпорирани рефлексите на антрополога и „гласовете” на истанбулските българи.

Основната нишка, свързана с процесите на формиране и начините на изразяване на етническа принадлежност и социално включване на православните българи в Истанбул, се изтегля през цялото изложение (в главите „Миграция и памет”, „Място и принадлежност”, „Демографски, социални и културни особености”, „Национална идентичност и етническа политика”); уплътнява се с научна аргументация плавно и постъпателно, за да намери своето обобщение в пета глава („Конструиране на етническа идентичност”, с. 204–241). Картината на тяхното осъзнаване и изразяване като специфична категория българи се сътворява чрез осмислянето на произхода им, чрез локалната им обвързаност, чрез мястото и ролята им в националните процеси в България и Турция, чрез разбирането им за собствената им уникалност.

Изследването представя актуалната картина на общността в контекста на пестратата мозайка на Истанбул чрез откритите демографски тенденции, социални характеристики и културни практики. То се основава на лично осъществени от М. Елчинова теренни проучвания сред българите в Истанбул, проведени с адекватна методология. В своите рефлексии авторката се опира на историографските данни и наблюдения на Б. Йелавич, Т. Жечев, Р. Даскалов, В. Божинов, Хр. Темелски, Хр. Христов, особено на Д. Петрова и книгата ѝ „Цариградските българи” (2000), като доразвива някои от засегнатите от нея въпроси в антропологична перспектива. Заедно с описанието откън, М. Елчинова умело въвежда и гледната точка на представителите на общността.

Ясно са очертани методологическите параметри на изследването и аналитичната рамка, в която се разглеждат процесите на формиране и артикулиране на етничната принадлежност сред потомците на цариградските българи. В началото на труда много добре е обоснован основният понятиен апарат: общност, миграция, миграционни ефекти, етничност, идентичност, група, граница. Други важни категории като гражданство, национална принадлежност, памет, урбанизъм и пр. се дефинират при анализа на конкретни страни от изследваната проблематика.

В своето изложение М. Елчинова се основава на утвърдени подходи и теории, които прилага критично. Чрез конструктивистките подходи и трансакионализма общността на православните българи в Истанбул се разглежда като променяща се величина и се аргументират основни аспекти на вътрешната ѝ динамика. Етносимволният подход, който отдава по-голямо значение на миналото и културните характеристики при формирането и изразяването на етнична принадлежност, се използва, за да се открий гледната точка на изследваните лица за тяхната българска „същност“.

Наблюдаваните процеси се поставят в широк исторически, социален и културен контекст. Историческият срез се допълва с паметта на членовете на общността за миналото, като се обръща внимание на това как тази памет се моделира в спомените и разказите, предавани през поколенията. Убедително е показано как устните разкази допълват официализираните исторически конструкти, добавят нови штрихи или детайли към реконструкциите на миналото. Така например социалният профил на православните българи в Истанбул е очертан в голям времеви диапазон (от средата на XIX в. до днес), като са открити поколенчески различия.

Важен принос на изследването са анализите върху формирането и съдбата на разглежданата общност, разгърнати с оглед на влиянието на националните идеологии и етничните политики на Турция и България през целия XX в., на динамиката в отношенията между двете съседни държави – като фактори, които пряко и в най-голяма степен са повлияли върху конструирането на груповата идентичност и върху стратегиите на общуване с други групи. Аргументирано е показан двойният малцинствен статут на общността, обусловен от ефектите от тези национални политики. Убедително е разгърната тезата, че „общността на православните българи в Истанбул е изцяло формирана и моделирана под влияние на границата като геополитическо понятие” и се „характеризира с присъщата на границата амбивалентност” (с. 202).

Специално внимание се отделя на важното място на локалната принадлежност в малцинствена ситуация. М. Елчинова детайлно разкрива сложните преливания между малцинство и мнозинство в социокултурната динамика на големия град, променящите се доминиращи дискурси за характера на града и за облика на „истинските истанбулци“, като насочва вниманието върху топографията на общността, обхвата на представата за Истанбул като родно място, компенсиращо липсата на

Родината в смисъла на националистическия дискурс. Рефлексите, свързани с локалната принадлежност, убедително подкрепят тезата, че етничните и религиозните категории придобиват ново значение и значимост в контекста на локалните групирания и лоялности.

Прецизни са анализите, посветени на духовните и материалните възплъщания на етничността, емблематични примери за които са родствената свързаност и българските места в Истанбул. Българските топоси, обвързани с борбата за създаване на самостоятелна българска църква и движението за национално формиране през епохата на Възраждането, са открити като важни опори на самоопределението на потомците на цариградските българи.

Книгата „Невидимата общност: православните българи в Истанбул“ представя антропологическо изследване в дълбочина. Начините и стратегиите, по които православните българи в Истанбул изграждат и изразяват своята общностна идентичност, както и факторите, които ги обуславят, се разкриват детайлно и прецизно, въз основа на съчетаване на различни гледни точки – външни и вътрешни. И тук, както и при други изследвания на авторката е видим стремежът да се избяга от еднозначни заключения. При интерпретирането на спомените и разказите на своите събеседници М. Елчинова винаги много коректно отчита дистанцията на времето, стремежа към политическа коректност, липсата на институционална история на общността, характеристики на общуването с изследователя, което се приема от респондента като публично говорене, а не като неформално, приятелско споделяне.

Очертаните особености се анализират в съпоставителен план. За да се покаже какво „липсва“ или не е релевантно за предаването на културната памет на истанбулските българи, се привеждат сравнения с разкази на други групи българи от местата на произход на хората от изследваната общност, някои от които емигрирали в Америка, с наблюдения на други български общности зад граница.

Монографията на М. Елчинова предлага изпитана методология и аналитични инструменти, които могат да бъдат приложени в антропологични проучвания по проблематиката в други дестинации на формиране на мигрантски общности и сходни социокултурни ситуации. С познавателната си стойност и увлекателното изложение книгата ще бъде полезна и ще намери своето място в обучението по антропология и етнология във висшите училища. С прецизните анализи, с очертаните процеси и тенденции в развитието на изследваната общност трудът прави видими за българското политическо и обществено пространство потомците на цариградските българи и аргументира необходимостта от нови и по-гъвкави политически решения, свързани със съхраняването на българската идентичност в чужбина.

Валентина Ганева-Райчева

Институт за етнология и фолклористика
с Етнографски музей – БАН
ул. „Акад. Георги Бончев“, бл. 6
1113 София, БЪЛГАРИЯ
valrai@abv.bg

Valentina Ganeva-Raycheva
Institute of Ethnology and Folklore Studies
with Ethnographic Museum – BAS
Bl. 6 Acad. Georgi Bonchev Str.
1113 Sofia, BULGARIA
valrai@abv.bg